

Ihmiskauppaa itärajalla

Max Engman: Raja. Karjalankannas 1918–1920. WSOY 2007. 797 s.

■ Max Engman on pitkän linjan suomalais-venäläisten suhteiden tuntija. Yleensä Engmanin monipuolisesta tuotannosta muistetaan hänen pietarin-suomalaisia käsittelevät tutkimuksensa. Hän on kuitenkin kirjoittanut myös monesta muusta aiheesta, kuten eurooppalaisten imperiumien hajoamisesta ja niihin liittyneistä rajakysymyksistä. Näitä kahta teemaa yhdistäen on kirjoitettu massiivinen teos *Raja*, joka kuvaa Suomen itsenäistymisvaiheessa ja Venäjän imperiumin muuttuessa bolshevistiksi Neuvostovenäjäksi Karjalankannakselle syntyneen valtiorajan historiaa Tarton rauhaa edeltäneiden kahden kriittisen vuoden ajalta 1918–20.

Engmanin kirja kuvaa, kuinka vielä sisällissodasta vereshallalla ollut nuori Suomi ja kovin huterin jaloin seisonut ja lähes kaoottisessa tilassa ollut Neuvosto-Venäjä yrittivät kunniansa säilyttäen saada molemmille välttämättömät raja-asiat järjestykseen. Tämä ei ollut helppoa, maat olivat periaatteessa sotatilassa keskenään. Kannaksella ja rajalla oli lähes tungosta. Suuri joukko Venäjällä olleita suomalaisia halusi palata Suomeen. Pahasta elintarvikepulasta kärsinyt Suomi taas pakotti Suomessa asuneita

venäläisiä palaamaan Venäjälle. Toisaalta suuret joukot venäläistä väkeä pakeni Kannaksen kautta Venäjältä Suomeen bolshevikkivallan alta. Olot Kannaksella olivat sekavat, väkivaltaa ja tuhotöitä tapahtui tiheään. Raja-alueen hallinnon pystyttäminen takkuili. Raja-ajon takana uhittelevat ja ajoittain mielivaltaa harjoittavat entiset suomalaiset punakaartilaiset eivät helpottaneet tilannetta. Kannaksesta muodostui monien osatekijöiden solmu kohta. Tähän ”solmuun” sijoittuu Engmanin teoksen ydin.

Kirja muodostuu oikeastaan yli paristakymmenestä erillisestä kirjoituksesta, jotka on järjestetty yhtenäiseksi kirjaksi väljään kronologiaan. Kronologia muodostuu tarkastelu vuosina Suomen ulkopoliittikaa kulloinkin hallinneen mahdin mukaan: vuonna 1918 sellainen oli Saksa, sen jälkeen vuoteen 1920 entente eli käytännössä Ranska ja Englanti. Tässä vaiheessa tärkeä toimija suomalaisten kotiuttamisessa bolshevikki-Venäjältä oli Tanskan Punainen Risti. Kevään 1920 jälkeen Suomi pyrki sopuun bolshevikkien kanssa omin toimin.

Engman kertoo kirjansa esipuheessa, että suurin osa teoksen kirjoituksista oli valmiina jo 1990-luvun alussa, mutta käsikirjoitus jäi pöytälaatikkoon virkatehtävien viedessä ajan tutkimuksen viimeistelyttä. Engmanin kirjan ilmestyminen nyt 2000-luvun puolimaisa oli toki tapaus, mutta jos se olisi ilmestynyt 1990-luvun alussa, kun Neuvostoliitto hajosi ja Kannas avautui suomalaisille matkailijoille, olisi se varmasti ollut ”jymypaukku”.

Parin viime vuosikymmenen aikana on ilmestynyt melko paljon aihetta sivuavaa tutkimusta, josta esiin nousevat erityisesti Pekka Nevalaisen tutkimukset. Silti Engmanin kirjassa on aika lailla uutta asiaa – ainakin asiaan vihkiytymättömälle. Tätä uutta on erityisesti Kannaksen tapahtumien kytkeminen siihen kansainväliseen suureen Euroopan uudelleenjärjestelyyn ja poliittiseen peliin, joka tapahtui ensimmäisen maailmansodan jälkipyykissä.

Vaikka Engman ilmoittaa, että hänen näkökulmansa tapahtumiin on erityisesti suomalainen, se ei tarkoita, että suomalaisten toimintaa Kannaksella noina vaikeina vuosina käsiteltäisiin silkkihanskain. Päinvastoin, monien Kannaksella ja Helsingissä toimineiden suomalaisten upseerien ja virkamiesten venäläisvastaisuuteen ja sisällissodan nostattamaan vihaan perustunut ja kansainvälisistä periaatteista piittaamaton lyhytnäköinen toiminta saa ironiaa tihkuvan käsittelyn. Tätä kautta Engman myös kuvaa yhtä kirjansa pääkysymyksistä, sitä ”miten raja eräänlaisena vuotavana rautaesirippuna muovasi ja määritteli Suomea.”

Kirjan eräänlainen kantava teema on eri ihmisryhmien liikkuminen ja liikuttaminen Kannaksen rajan yli suuntaan ja toiseen. Rajan ylittämistä tapahtui vapaaehtoisesti, pakotettuna, pakenemalla ja erityisesti järjestettyinä vankien, sotavankien ja siviilien vaihtoina. Vaihtosopimusten liikuttelemat ihmiset ja ihmisryhmät saattoivat olla myös vastentah- toisia objekteja eri valtojen

välisessä pelissä. Nämä järjestytyt, jotka suomalaisten osalta tähtäsivät Venäjällä olevien suomalaisten kotiuttamiseen, mutta jotka linkittyivät moniin erilaisiin vankien ja muiden ryhmien vaihtosopimuksiin Euroopassa ja erityisesti Venäjän suuntaan, näyttävät Engmanin teoksessa konkreettisesti sen, kuinka Kannaksen tapahtumia on mahdotonta ymmärtää vain kansallisesta näkökulmasta. Ajoittain monimutkaiset kansainväliset kuviot eri sotavankien ja siviilien vaihdosta muistuttavat ihmis- kauppaa.

Kuten Engmankin toteaa, kirjan näkökulma on äärimmäisen toimijakeskeinen. Tämä on mielestäni kirjan keskeinen vahvuus mutta myös sen Akilleen kantapäätä. Kirja vilisee värikkäitä hahmoja: diplomaatteja tai sellaisiksi tekeytyviä, valkoisia ja punaisia upseereja, seikkailijoita sekä häikäilemättömiä opportunisteja ja onnenonkijoita. Tapah- tumien annetaan viedä tekstiä ja aikakauden ominaislaatua ja henkeä tuodaan esiin runsaalla kuvituksella ja otteilla sanomalehdistä. Kirja on aika-ajoin suorastaan jännittävää luettavaa.

Toimijanäkökulma toimisi kuitenkin varmasti paremmin suppeammassa teoksessa, jos sivuja olisi vaikkapa kolmasosa tai edes puolet nykyisestä lähes kahdeksastasadasta. Engmanhan on aivan erinomainen kirjoittaja. Nyt kahden vuoden ajalle sijoittuva henkilögalleria paisuu valtavan laajaksi ja aikakauden poliittista historiaa heikommin tuntevalle lukijalle, ainakin allekirjoittaneelle, tämän ”kauhukabinetin” hallinta

muodostuu lopulta lähes mahdottomaksi tehtäväksi.

Keskeisiä ja värikkäitä henkilöitä ja heidän taustojaan on nostettu esiin erillisissä tietolaatikkomaisissa mutta kuitenkin sangen pitkissä erilliskirjoituksissa. Tämä on sinänsä hyvä ratkaisu. En kuitenkaan ole koskaan pitänyt nykyisten taittäjien tavasta sijoitella näitä erilliskirjoituksia leipätekstin keskelle. Tässä kirjassa, jossa tekstin seuraaminen vaatii muutoinkin keskimääräistä enemmän tarkkaavaisuutta, tällainen taitto on erityisen häiritsevää, sillä pitkät tietolaatikat katkaisevat tekstin ajatuksenjuoksun.

Toinen seikka, joka kirjan ulkoasussa häiritsee, on ylimääräisen runsas kuvitus. Kuvia on etsitty paitsi kuvakoelmista, myös vanhoista sanomalehdistä ja kirjoista. Suttuisimmat näistä olisi hyvin voinut jättää julkaisematta. Lisäksi kuviin on laadittu, vastoin kaikkia perinteisiä ohjeita, erittäin pitkät ja leipätekstiin nähden runsaasti uutta informaatiota sisältävät kuvatekstit joihin syventyminen jälleen pysäyttää varsinaisen kertomuksen seuraamisen.

Kirja on taitettu komeaksi ja ilmavaksi, marginaalit ovat suuret ja rivivälit reilut. Tekstiä on toki paljon, mutta myös taitto on syynä valtavaan sivumäärään, jonka seurauksena kirjaa on lähes mahdotonta lukea pidemmän aikaa muutoin kuin pöydän ääressä. Kirjan näyttävyyteen panostaminen on siis ainakin oman kokemukseni perusteella heikentänyt sen luettavuutta. Taitosta johtuen kirja tarvitsisi mukaansa käyttöohjeen: ennen pääl-

vun aloittamista lue ensin erilliset henkilökuvaukset, katso kuvat ja lue kuvatekstit. Vastan jälkeen voit keskittyä rauhassa varsinaisen asian seuraamiseen.

Edellä todetusta huolimatta Engmanin teos *Raja* on todella merkittävä kirja: yhtä aikaa tutkimus ja tehdyn tutkimuksen synteesi, näkemyksellinen tulkinta ja kuvaus, joka yhdistää aiemmin paljolti kansallisesta näkökulmasta tarkastellun kappaleen Suomen rajahistoriaa sen olennaisiin kansainvälisiin yhteyksiin. Kannakseen tai itsenäisen Suomen ensimmäisistä vuosista kiinnostuneelle kirja on perusteos, rajaan liittyviä kysymyksiä pohdittavalle se on kokeneen tutkijan mallisuoritus siitä, miten moniulotteisesti rajakysymyksiä voi tarkastella.

Kimmo Katajala